7. Петрова А. Б. Психологическая коррекция и профілактика агрессивных форм поведения несовершеннолетних с девиантным поведением: практическое руководство / А. Б. Петрова. – Москва: Флинта, 2008. – 152 с.

8. Шабанов Л. В. Социально-психологические характеристики молодежных субкультур: автореф. дис. на соиск. уч. степ. канд. психол. наук: спец. 19.00.05 «Социальная психология» / Л. В. Шабанов. – Томск: Томский гос. ун-т, 2002. – 22 с.

9. Шабанов Л. В. Социально-психологические характеристики молодежных субкультур: социальный протест или вынужденная маргинальность? / Л. В. Шабанов. – Томск: Томский гос. ун-т, 2005. – 399 с.

References

1. Dolgova V. I. Formirovanie jemocional'noj ustojchivosti lichnosti / V. I. Dolgova, A. A. Naprimerova, Ja. V. Latjushin. – Sankt-Peterburg: RGPU im. A. I. Gercena, 2002. – 167 s.

2. Zmanovskaja E. V. Deviantologija (psihologija otklonjajushhegosja povedenija): ucheb. posobie dlja stud. vyssh. ucheb. zavedenij / E. V. Zmanovskaja. – Moskva: Akademija, 2003. – 288 s.

3. Klejberg Ju. A. Psihologija deviantnogo povedenija / Ju. A. Klejberg. – Moskva: TC «Sfera», 2003. – 160 s.

4. Mojseєva O. Є. Psihologija agresivnosti pidlitkiv: avtoref. dis. na zdobuttja nauk. stupenja d-ra psihol. nauk: 19.00.07 «Pedagogichna ta vikova psihologija» / O. Є. Mojseєva. – Kiïv : In-t psihologiï im. G. S. Kostjuka NAPN Ukraïni, 2011. – 38 s.

5. Mushkevich M. I. Principi psihologichnogo suprovodu sim'ï, jaka maє problemnu ditinu / M. I. Mushkevich // Psihologichni perspektivi / Shidnoєvrop. nac. un-t im. Lesi Ukraïnki, In-t soc. ta polit. psihologiï NAPN Ukraïni. – Luc'k, 2014. – Vip. 23. – S. 227–237.

6. Osipova A. A. Obshhaja psihokorrekcija: uchebnoe posobie dlja studentov vuzov / A. A. Osipova. – Moskva: TC «Sfera», 2000. – 508 s.

7. Petrova A. B. Psihologicheskaja korrekcija i profilaktika agressivnyh form povedenija nesovershennoletnih s deviantnym povedeniem: prakticheskoe rukovodstvo / A. B. Petrova. – Moskva: Flinta, 2008. – 152 s.

8. Shabanov L. V. Social'no-psihologicheskie harakteristiki molodezhnyh subkul'tur: avtoref. dis. na soisk. uch. step. kand. psihol. nauk: spec. 19.00.05 «Social'naja psihologija» / L. V. Shabanov. – Tomsk: Tomskij gos. un-t, 2002. – 22 s.

9. Shabanov L. V. Social'no-psihologicheskie harakteristiki molodezhnyh subkul'tur: social'nyj protest ili vynuzhdennaja marginal'nost'? / L. V. Shabanov. – Tomsk: Tomskij gos. un-t, 2005. – 399 s.

V. R. PAVELKIV. CHANGES OF THE LEVEL OF PERSONAL DESTRUCTIONS EXPRESSION OF YOUTH SUBCULTURES REPRESENTATIVES AFTER PREVENTIVE AND CORRECTIONAL WORK IMPLEMENTATION.

The article presents scientific and theoretical survey of native and foreign researches dedicated to the problem of minimization of destructive and aggressive behavior manifestation.

It is presented in the article the interpretation of principles, structure and content, methods of implementation and testing of complex innovative preventive and correctional technologies aimed at lowering expression level of personal destruction of youth subcultures representatives.

It is described the model of constructive behavior development in youth subcultures environment. New data concerning effect of purposeful methods of psycho correction on minimization of personal destruction manifestation in adolescence were obtained. The peculiarities of peers, teachers and parents involving into prevention and correction of destructive forms of behavior were discovered.

Key words: *adolescent-informal, subculture, destruction, aggressive behavior, destructive behavior, prevention, prophylaxis, psychological correction.*

УДК 159.923.2-053.6(045)

Ю. В. ПОДКОПАЄВА, О. В. ГІРЧУК

УМОВИ ФОРМУВАННЯ ТА ТРАНСФОРМАЦІЇ САМОСТАВЛЕННЯ У ДІТЕЙ І ПІДЛІТКІВ

У статті висвітлений теоретичний аналіз особливостей формування самоставлення у дітей та підлітків. Проаналізовано зміни,які відбуваються у моделі поведінки школярів. Констатовано, що соціального-психологічні умови суттєво впливають на процес формування самоставлення особистості учня:школярі молодшого шкільного віку орієнтуються на зовнішню оцінку, а підлітки

прагнуть розуміти себе. Подано результати емпіричного дослідження в учнів молодшого шкільного та підліткового віку. Виокремлено умови формування та трансформації самоставлення у дітей і підлітків: формування адекватної самооцінки; розвиток самосвідомості; освітні умови, які гармонійно розвивають дитину; психологічна готовність до школи; взаємодія з першим вчителем, шкільне оточення; сімейні стосунки; соціальна комунікація; позашкільні творчі та спортивні заняття або хобі.

Ключові слова:*особистість, самоставлення, трансформація самоставлення, соціально-психологічні умови, модель поведінки, самосвідомість, структура самоставлення, молодший школяр, підліток, психологічна готовність.*

В статье рассмотрен теоретический анализ особенностей формирования самоотношения у детей и подростков. Проанализированы изменения, которые происходят в модели поведения школьников. Констатировано, что социально-психологические условия существенно влияют на процесс формирования самоотношения личности ученика: школьники младшего школьного возраста ориентируются на внешнюю оценку, а подростки стремятся понимать себя. Представлены результаты эмпирического исследования в учащихся младшего школьного и подросткового возраста. Выделены условия формирования и трансформации самоотношения у детей и подростков: формирование адекватной самооценки; развитие самосознания; образовательные условия, которые гармонично развивают ребенка; психологическая готовность к школе; взаимодействие с первым учителем, школьное окружение; семейные отношения; социальная коммуникация; внешкольные творческие и спортивные занятия или хобби.

Ключевые слова: *личность, самоотношение, трансформация самоотношения, социально-психологические условия, модель поведения, самоосознание, структура самоотношения, младший школьник, подросток, психологическая готовность.*

Постановка проблеми. В епоху трансформації політичних та економічних змін, наша країна потребує сильної, впевненої у собі молоді, яка буде рухати й розвивати науково-технічний прогрес. Тому, становлення молодої особистості, зокрема формування її самоставлення є надзвичайно актуальним. Перш за все, важливо глибоко розуміти структуру самоставлення, умови та особливості, які впливають на зміну моделі поведінки людини у різні вікові періоди, зокрема у процесі зростання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування самоставлення особистості розглядається здавна як у працях вітчизняних, так і закордонних вчених. На думку В.В. Століна, самоставлення вивчається як сукупність емоційних компонентів, як когнітивна та афективна складова самоприйняття з позиції наукових поглядів К. Роджерса, як інтегральна самооцінка – з точки зору У. Джемса. Структуру самоставлення у своїх наукових працях вивчали Б.С. Братусь, Є.Н. Волкова, Л.Я. Гозман, Д.І. Дубровський, Г.М. Прихожан та інші. У цілому, більшість науковців вказують, що само ставлення – це феномен, який містить раціональний та емоційно-оціночний компоненти. Однак, на сьогоднішній день недостатньо вивченими залишаються соціально-психологічні умови формування самоставлення та його трансформації у різних вікових періодах особистості.

Формулювання цілей статті. Метою статті є теоретичний аналіз процесу формування самоставлення особистості у період дорослішання, розвитку самооцінки, зокрема, у молодших школярів і підлітків та визначення соціально-психологічних умов впливу й трансформації поведінки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відомо, що розвиток власного потенціалу, з урахуванням вимог сучасного світу, сприяє самореалізації особистості. Самооцінка, як структурна складова самосвідомості, має вплив на усі сфери життя людини. При цьому, врахування вікових особливостей кожного періоду особистісного розвитку, соціально-психологічні умови формування самооцінки та самоставлення дозволяють здійснювати корегування цього процесу. Як вказують вчені й дослідники, формування оцінки власного потенціалу, ставлення до себе, починається з дитинства. Від адекватної оцінки себе, залежать взаємовідносини з оточуючими, емоційне самопочуття, наполегливість у досягненні, відповідно ставлення до успіху та невдач. Невідповідність рівня домагань з отриманням реальних результатів призводить до невірної оцінки власного потенціалу, до розвитку зневіри у власні можливості.

Дослідження самооцінки та самоставлення особистості здійснювалось упродовж тривалого часу відомими психологами, науковцями різних галузей та спрямувань. Однак, для більш чіткого розуміння наслідків застосування різних стилів виховання, надалі проаналізуємо наукові погляди вчених на поняття «самооцінка»,«самоставлення».

Згідно із психологічним довідником, самооцінка – це оцінка людиною самої себе, своїх можливостей, місця серед інших [1]. У працях С. Куперсміта, самооцінка визначається як відношення

до себе, яке складається поступово і ґрунтується на розумінні самоцінності. У свою чергу, І. Кон, розглядає самооцінку, як «підсумковий вимір позитивного та негативного відношення до себе» [3]. Зауважимо, що самооцінка не лише відображає позитивне чи негативне почуття людини до себе, а й має складну систему, обумовлену факторами та процесами.

На думку С.Р. Пантелеєва, предметом самоприйняття та самооцінки може бути тіло, здібності людини, соціальні відносини, інші особистісні прояви. Науковцем виділяється система окремих самооцінок, які інтегруються у загальне переживання пов'язане з цілісним образом «Я» [5].

Я-концепція – цілісний образ власного Я, позиціонується як установка по відношенню до себе і включає такі компоненти: когнітивний – образ власних якостей, здібностей, зовнішності, соціальної значимості (самопізнання); емоційний – самоповага; оціночно-вольовий – прагнення підвищити самооцінку. Формується на основі соціального досвіду людини і має складові: реальне Я (уявлення про себе у теперішньому часі), ідеальне Я – яким має бути суб'єкт згідно моральних норм, динамічне Я – яким суб'єкт прагне бути, фантастичне Я – яким має бажання бути, як би це було можливо тощо. Формування адекватної Я-концепції є важливою умовою виховання свідомої особистості [8, с. 87].

У ранньому підлітковому віці відбуваються суттєві зміни в оцінці власного потенціалу себе як особистості, фокус уваги зміщується від оцінки вчителів, батьків, на думку однолітків, друзів. Підлітковий вік – кризовий період. Це пов'язано і з духовним зростанням особистості і зміною соціального статусу. По-перше, з'являється конфлікт можливостей і відповідальності. При бажанні мати права дорослої людини, рівень відповідальності залишається, як у дитини. По-друге, виникають проблеми зі сприйняттям себе через незадоволеність своєю зовнішністю, своїм статусом серед однолітків. Самосвідомість у підлітковому віці включає всі компоненти самосвідомості дорослої людини. Пізнання себе, аналіз внутрішніх переживань пов'язаних і з минулим, сьогоденням, майбутнім, зміна самооцінки, пошук певного ставлення до себе, зміна стилю спілкування та моделі поведінки формує різні «Я» образи – як реальні так і ідеальні. При високому рівні домагань і недостатньому усвідомленні своїх реальних можливостей «Я-ідеальне» може провокувати до невпевненості, зниження самоповаги. З'являється мотив самоствердження, який найчастіше виникає під впливом спілкування з однолітками. З одного боку – це прагнення до відокремлення себе, до реалізації потреби бути самоцінним, незалежним, з іншого – це випробовування свої можливостей. Іноді виникають гострі емоційні реакції, які виникають внаслідок поєднання дуже високих домагань і сильної невпевненості у собі. У такому стані підліток будь-яку ситуацію може сприймати як загрозливу [7].

У своїх працях Л.С. Виготський визначав, що самоставлення як особистісне утворення, де його будова може бути розкрита у реальних життєвих відносинах суб'єкта, «соціальних ситуацій його розвитку» та діяльності за якими стоять мотиви, пов'язані з самореалізацією суб'єкта як особистості [2, с. 220]. Психологами визначались два процеси, які одночасно є в основі самоставлення – система самооцінки та система емоційно-ціннісного ставлення до себе. У випадку оцінки, самоставлення являє собою самоповагу, почуття ефективності. У якості емоції, самоставлення – це симпатія, самоприйняття, цінності. Оціночний компонент самоставлення базується на оцінках досягнення власних результатів. Якщо людина недооцінює себе у порівнянні з тим, якою вона є у дійсності, незадоволена власними результатами, це знижує її рівень самооцінки. Як завищена, так і занижена самооцінка ускладнює життя самої людини та її оточуючих.

У працях відомих психологів Р. Бернса, І. Кона визначено, що позитивне самоставлення сприяє внутрішній стабільності особистості. Особливо важливо визначати самооцінку дитини у зв'язку з її формуванням і можливістю корегування. Т. Титаренко зазначає, що у кожному самооцінюванні є емоції та раціональний аргумент. Людина, яка відчуває себе впевненою, самостійною, намагається працювати над собою і далі, покращувати власні результати діяльності, проектує позитивне ставлення на інших. І навпаки, коли людина втрачає повагу до себе, тим самим провокує недовіру, негативні взаємовідносини, конфлікти [2, с. 220], що у результаті, заважає особистісному зростанню. Саме тому, важливо наближуватись до об'єктивної оцінки себе, своїх результатів.

У наукових працях С.Д. Максименка [4] визначено, що перспектива робить людину впевненою, цілеспрямованою. Відсутність життєвої перспективи провокує безнадійність, відчай. Потрапивши в такий психологічний дискомфорт, особистість втрачає здатність до об'єктивної оцінки фактів життя, виявляє агресивність, роздратованість. У випадку заниженої самооцінки людина обирає надто прості завдання, при цьому не реалізується психологічний потенціал особистості. При адекватній самооцінці людина обирає цілі, які відповідають її можливостям і успішно їх реалізує.

Важливу роль у формуванні спрямованості особистості відіграє самосвідомість, яка має різні форми прояву. Одна з них пов'язана з пізнавальним аспектом психічної діяльності, виявляється у

самоспостереженні, самооцінці, самоаналізі. З емоційною формою самосвідомості пов'язані почуття власної гідності, самовиховання тощо. Щоб сприяти гармонійному розвитку дитини необхідно знати і враховувати вікові особливості фізичного та духовного розвитку [4, с. 24].

З метою забезпечення умов розвитку особистісного потенціалу нового покоління суттєві зміни відбулись в системі освіти, вихованні. Так, у дошкільних закладах освіти та у навчанні дітей молодшого шкільного віку здійснено акцент на розвиток комунікативних, творчих здібностей, самостійного виконання та групової взаємодії,процес навчання поєднується з ігровою діяльністю. Набір учнів на навчання у перший клас здійснюється з шести років. Але важливою умовою є психологічна готовність до навчання у школі, яка включає: мотиваційний, інтелектуальний, емоційно-вольовий компоненти.

З перших днів навчання у школі вчитель навчає учнів бути уважними, запам'ятовувати матеріал, спілкуватися з однолітками, розвивати свої здібності, самостійно виконувати завдання за зразком. Учні спостерігають за поведінкою один одного, намагаються наслідувати, чутливо сприймають зауваження та оцінку дорослих. У таких випадках, вкрай важлива увага та підтримка дорослих, прояви їх любові, розуміння. Небайдужість до перших результатів самостійної роботи дитини, своєчасне надання роз'яснення, допомога при перших помилках, дозволять дитині не приховувати свою розгубленість, не вигадувати неіснуючі успіхи лише для того, щоб привернути увагу дорослих і забезпечити схвалення вигаданих дій [6].

У формуванні самооцінки учнів, важливу роль відіграють стосунки, які склалися в учнівському колективі. Здатність керувати власною поведінкою, наполегливо виконувати шкільні завдання формується при умові, що буде надано роз'яснення, а самі завдання будуть цікавими. При взаємодії з однолітками дитина намагається об'єктивно оцінювати свої фізичні, розумові сили, знаходить критерії для оцінки власних результатів діяльності. Такі висновки зробили при проведенні досліджень в своїх роботах психологи М.Й. Боришевський, І.М. Данилюк, Г.О. Карпова та інші [2, с. 118].

Крім цього, С. Куперсміт розглядав сім'ю, як важливий фактор впливу на особистість. Результати дослідження дозволили зробити висновки про те, що низька самооцінка дитини визначається в сім'ях, де батьки прагнуть сформувати поведінку підкорення, пристосування, без пояснення вимог. Зазвичай батьки пояснювали такий стиль виховання дефіцитом часу, прагненням вберегти своїх дітей від помилок. Однак, відсутність пояснень у висунутих вимогах по відношенню до дитини та прагненні догодити батькам, формувала безпорадність, залежність та очікування схвалення дій. Більш орієнтованими на думку інших є діти в сім'ях з надмірною батьківською опікою. Батьки, намагаючись не завдати хвилювань дитині, беруть на себе вирішення будь яких ситуацій. Такий підхід у вихованні не дає можливості дитині побачити реальні результати і дати оцінку своїм можливостям. Високий рівень самооцінки було визначено у дітей в сім'ях з традиціями, повагою, дотримання правил, обгрунтованими вимогами. Коли батьки є прикладом поведінки з повагою, підтримкою, дитина легко засвоює такий приклад поведінки по відношенню до себе та оточуючих. Встановлений взаємозв'язок між високою самооцінкою та рівнем вимог в сімейному вихованні пояснюється тим, що зовнішній контроль забезпечує формування у дитини здібності до внутрішнього самоконтролю. Коли дитина засвоює від батьків норми правильної поведінки, то отримує досвід у вирішенні задач.

У своїх роботах С. Куперсміт визначає, що самооцінка не є результатом дії одного фактору в поведінці батьків, а об'єднує ряд позитивних умов і одночасно мінімізує негативні, що у сукупності складає сімейні взаємостосунки. Важливою стороною самосвідомості підлітка є потреба у самоствердженні. Тому, соціальна активність виявляється у збільшенні спрямованості на засвоєння норм. Оцінка своїх якостей залежить від системи цінностей, пріоритетів, які були засвоєні під впливом сім'ї, взаємодії з однолітками, навчанні у школі. Отже, розвиток у соціумі є не менш важливою умовою формування самоставлення особистості.

З метою уточнення теоретичних поглядів вчених на розвиток самоставлення нами було проведено емпіричне дослідження. Дослідження проводилося поетапно: спочатку рівень самоставлення виявлявся у молодших школярів, потім в учнів підліткового віку. В експерименті взяли участь 42 учня молодшого шкільного віку (22 дівчинки і 20 хлопчиків) та 52 учня раннього підліткового віку (25 дівчаток і 27 хлопчиків). У роботі з учнями молодшого шкільного віку було використано проективну методику «Сходинки», метою якої є виявлення системи уявлень дитини про те, як вона себе оцінює, як її оцінюють інші, як співставляються ці уявлення та методику «Дослідження самооцінки» Дембо-Рубінштейна. У роботі з учнями раннього підліткового віку використовувалися методика «Самоставлення» (авт. В.В. Столін, С.Р. Пантелеєв) та «Опитувальник на визначення схильності до девіантної поведінки» (авт. О.М. Орел).

Аналіз результатів, отриманих на першому етапі дослідження, за проективною методикою «Сходинки», засвідчив, що діти, які відвідують спортивні, хореографічні, творчі, технічні гуртки, музичну школу, тобто, окрім навчання у школі ще мають результати досягнення (грамоти, подяки та ін.) оцінюють себе впевненими, самостійними, відповідно до свого віку. Вони визначають, що і в школі мають високі результати та дружні стосунки з однолітками. Діти, які мають успіхи тільки в навчанні у школі теж оцінюють себе впевненими, але вважають, що стосунки з однолітками можуть бути більш дружніми.

Для учнів молодших класів важлива оцінка, схвалення їх результатів навчання з боку вчителя, підтримка батьків. Демократичний стиль виховання характеризується довірою, повагою, підтримкою, але при цьому, чітко визначені вимоги, обов'язки і прийняття важливих рішень здійснюється батьками після розмови з дитиною. Тому діти відчувають свою відповідальність, самостійність і водночас, підтримку своїх дій, любов та безпеку.

У сім'ях з авторитарним стилем виховання (у більшості з боку одного з батьків) діти відчувають чіткі вимоги, заборону, високий рівень відповідальності за дії, контроль, виконання обов'язків, очікування успіхів, любов, але прийняття усіх важливих рішень здійснюється іноді навіть без урахування думки дитини. Діти прагнуть не засмучувати батьків і докладають зусиль будь якою ціною отримати схвалення, підтримку, увагу. У сім'ях з ліберальним стилем виховання батьки не озвучують чітких вимог, не розподіляють обов'язків, не наполягають на своєму рішенні, але при цьому покладають відповідальність на дитину за успіхи та невдачі. Діти відчувають свободу, самостійність, але не відчувають захист власних інтересів та безпеку поруч з батьками. Зазначимо, що стиль педагогічної діяльності вчителя також відіграє важливу роль на самоставленні учнів. У молодших школярів відбувається зміна провідної психічної саморегуляції від мимовільної до свідомо вольової. Коли дитина стає учнем навчального закладу вона проходить етап адаптації до навчального процесу, інтеграції (включення та прийняття правил на норм взаємодії з колективом). І для молодшого школяра є дуже важливою оцінка його зусиль, старанності, дисциплінованості, успіхів у навчанні, яку він отримує від авторитетних для неї людей – вчителя, батьків. Не менш важливим є сприятливий психологічний клімат у колективі. Це забезпечує можливість розвивати моральні правила та норми, якими дитина оволоділа у сім'ї. Гармонійний розвиток особистості молодшого школяра сприяє переходу від орієнтації на зовнішню оцінку до орієнтації на власну оцінку.

За результатами проведення методики «Дослідження самооцінки» Дембо-Рубінштейна визначено, що у молодших школярів активну роль відіграє зовнішня оцінка (вчителя, батьків), але вони вже намагаються і самостійно оцінювати себе. Навіть рівень самопочуття та здоров'я залежить від того, наскільки вони впевнені у собі, пишаються своїми успіхами та відчувають підтримку. Серед опитаних респондентів суттєвих відмінностей практично немає, тільки дівчатка більш емоційно пояснюють свої успіхи у школі, ставлення до них вдома, а хлопчики більш стримано говорять про свої успіхи, але емоційно про стосунки з однолітками та друзями. У молодших школярів з'являється прагнення наслідувати тих, хто вражає їх своїми досягненнями, успіхами. У взаємодії в колективі учні починають себе порівнювати, оцінювати свої можливості.

Як уже зазначалося вище, на другому етапі роботи, для перевірки рівня самоставлення в учнів підліткового віку було використано методику «Самоставлення» (авт. В.В. Столін, С.Р. Пантелеєв) та «Опитувальник на визначення схильності до девіантної поведінки» (авт. О.М. Орел). Аналіз результатів показав, що у більшості дівчаток підліткового віку (68%) на високому рівні знаходяться показники за такими основним шкалами як: глобальне самоставлення, самоповага, очікуване відношення від інших, інтерес до себе. На високому рівні за додатковими шкалами: самоприйняття, самокерування, розуміння себе. Це характеризує дівчаток, як впевнених, самостійних, які можуть контролювати власне життя, бути послідовними розуміти себе. Крім цього, спостерігається високий рівень очікування ставлення до себе, тобто очікування позитивного ставлення оточуючих.

У вибірці хлопчиків раннього підліткового віку, результати за методикою наступні: на високому рівні знаходяться показники за такими основним шкалами як: глобальна самооцінка, самоповага, інтерес до себе – 77%. Спостерігаються високі показники за додатковими шкалами: самоприйняття, самокерування, інтерес до себе, розуміння себе. Це характеризує хлопчиків, як впевнених, енергійних, самостійних, які вірять у свої можливості, мають інтерес до власних думок. Разом із цим, 15% учнів підліткового віку (5 хлопчиків і 3 дівчинки) знаходяться у групі «ризику» за схильністю до девіантної поведінки. Спостерігається високий рівень показників за шкалами: схильність до адитивної поведінки, схильність до агресії та насильства. Високі показники за шкалами очікуваного ставлення від інших (негативне) та за додатковими шкалами: самовпевненості, самозвинувачення, інтересу до себе. Це характеризує респондентів, як залежних від думки

оточуючих (негативної), як самовпевнених, які можуть дати оцінку власному потенціалу, впевнених у своїй цікавості та унікальності, але це більш показово для інших, так як присутнє і самозвинувачення та пошук себе. Варто зауважити, що респонденти, які потрапили до групи ризику з прояву схильності до девіантної поведінки, не відвідують гуртки, спортивні секції тощо. Мають низький та середній рівень успішності у навчанні. Не мають дружніх стосунків з колективом однолітків і тримаються окремою групою. Мають зауваження щодо порушення правил поведінки та дисципліни у школі. Стиль виховання, у сім'ях цих учнів, переважно ліберальний, лише у двох учнів (з 8 осіб) батьки дотримуються авторитарного стилю виховання.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Аналіз наукових праць з вивчення особливостей розвитку самоставлення у молодшому шкільному та ранньому підлітковому віці, а також результати емпіричного дослідження дозволяють виокремити умови формування та трансформації самоставлення у дітей і підлітків.

До соціально-психологічних умов відносимо: формування адекватної самооцінки; розвиток самосвідомості; освітні умови, які гармонійно розвивають дитину; психологічна готовність до школи; взаємодія з першим вчителем, шкільне оточення; сімейні стосунки; соціальна комунікація; позашкільні творчі та спортивні заняття або хобі.

Трансформація самоставлення відбувається у ранньому підлітковому віці. Саме тому, так важливо знати умови, які впливають на самоцінку, самоставлення у дитинстві, щоб своєчасно здійснювати корегування процесу, надавати допомогу батькам, вчителям.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів досліджуваної проблеми. Подальша перспектива вивчення полягає у більш глибокому вивченні даної теми.

Список використаних джерел

1. Бенеш Г. Психологія: dtv-Atlas : довідник : пер. з нім. / Г. Бенеш, худож. Герман і Катаріна фон Заальфельд ; наук. ред. пер. В. О. Васютинський. – Київ : Знання-Прес, 2007. – 510 с.
2. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. – Київ : Просвіта, 2001. – 416 с.
3. Кон И. С. Родители и дети / И. С. Кон // Психология ранней юности. – М. : Просвещение, 1989. – С. 16–19.
4. Максименко С. Д. Загальна психологія : навч. посіб. [Електронний ресурс] / С. Д. Максименко, В. О. Соловієнко. – Київ : МАУП, 2001. – Режим доступу : https://studfiles.net
5. Пантилеев С. Р. Методика исследования самоотношения (МИС) / С. Р. Пантелеев. – М. : Смысл, 1993. – 32 с.
6. Подкопаєва Ю. В. Соціально-психологічні умови формування уявлень про духовний ідеал у дітей молодшого шкільного віку : монографія / Ю. В. Подкопаєва. – Кам'янець-Подільський : Вид. ПП Зволейко Д. Г., 2017. – 248 с.
7. Психологические особенности самосознания подростка / [под ред. М. Й. Боришевского]. – Київ : Вища шк., 1980. – 168 с.
8. Самосознание и защитные механизмы личности : хрестоматия [Электронный ресурс]. – Самара : Издат. Дом «БАХРАХ-М», 2003. – 656 с. – Режим доступа: https://www.labirint.ru

References:

1. Benesh H. Psykholohiya: dtv-Atlas : dovidnyk : per. z nim. / khudozh. Herman i Katarina fon Zaal'fel' d ; nauk. red. per. V. O. Vasyutyns'kyy / H. Benesh. – Kyiv : Znannya-Pres, 2007. – 510 s.
2. Vikova ta pedahohichna psykholohiya : navch. posib. / O. V. Skrypchenko, L. V. Dolyns'ka, Z. V. Ohorodniychuk ta in. – Kyiv : Prosvita, 2001. – 416 s.
3. Kon Y. S. Rodytely y dety / Y. S. Kon // Psykholohyya ranney yunosty. – M. : Prosveshchenye, 1989. – S. 16–19.
4. Maksymenko S. D. Zahal'na psykholohiya : navch. posib. [Elektronnyy resurs] / S. D. Maksymenko, V. O. Soloviyenko. – Kyiv : MAUP, 2001. – Rezhym dostupu : https://studfiles.net
5. Pantyleev S. R. Metodyka yssledovanyya samootnoshenyya (MYS) / S. R. Panteleev. – M. : Smysl, 1993. – 32 s.
6. Podkopaieva Y. V. Sotsial'no -psykholohichni umovy formuvannya uyavlen' pro dukhovnyy ideal u ditey molodshoho shkil'noho viku : monohrafiya / Y. V. Podkopaieva. – Kam"yanets' - Podil's' kyy : Vyd. PP Zvoleyko D. H., 2017. – 248 s.
7. Psykholohycheskye osobennosty samosoznanyya podrostka / [pod red. M. Y. Boryshevskoho]. – Kyiv : Vyshcha shk., 1980. – 168 s.
8. Samosoznanye y zashchytnye mekhanyzmy lychnosty : khrestomatyya [Elektronnyy resurs]. – Samara : Yzdat. Dom «BAKHRAKH-M», 2003. – 656 s. – Rezhym dostupa : https://www.labirint.ru

Y. Podkopaieva, O. Girchuk. **CONDITIONS FOR THE FORMATION AND TRANSFORMATION OF THE ATTITUDETOWARDS SELF OF CHILDREN AND ADOLESCENTS**

The article analyzes the theoretical analysis of the features of the formation of the attitude towards self of children and adolescents. The changes that take place in the behavior model of schoolchildren are analyzed. It is stated that social-psychological conditions substantially influence the process of forming the attitude towards self of the student's personality: schoolchildren of the junior school age are guided by an external assessment, and the adolescents seek to understand themselves. The results of empirical research are presented in pupils of junior school and teenage years. The conditions for the formation and transformation of the attitude towards self of children and adolescents: the formation of an adequate self-esteem; development of self-awareness; educational conditions that harmoniously develop a child; psychological readiness for school; interaction with the first teacher, school environment; family relationships; social communication; out-of-school creative and sports classes or hobbies.

Key words: *personality, the attitude towards self, self-conception transformation, social-psychological conditions, model of behavior, self-consciousness, the attitude towards self structure, junior schoolboy, teenager, psychological readiness.*

УДК 159.992.1

Г. В. РУДЬ

ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНУ ПРОКРАСТИНАЦІЇ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

В роботі представлене теоретичне узагальнення та експерименттальне дослідження прояву прокрастинації в юнацькому віці. Проблеми прокрастанації особистості юнацького віку в нині існуючому стандарті успішної особистості набуває особливої наукової й практичної актуальності. Прокрастинація - це добровільне ірраціональне відкладання на певний термін бажаних дій, незважаючи на наслідки. В даний час немає однозначного розуміння того, чи є прокрастинація якоюсь схильністю, або це просто особливий стан особистості або специфічна властивість психіки конкретної людини. Прокрастинація зазвичай проявляється в діяльності, результат якої дуже важливий для особистості. Підвищену значущість результату, що визначає ситуацію його оцінки як стресову, можуть зумовити такі явища, як тривожність, мотивація до успіху, мотивація уникнення невдач.

Досліджено, що прокрастинація в середовищі студентів поширена значно більше, ніж серед працюючих осіб; прокрастинація може бути зумовлена високою особистісною тривожністю, а також високою мотивацією до уникнення невдач; на прокрастинацію не впливає рівень мотивації до успіху. Значних гендерних відмінностей прояву прокрастинації аналіз результатів дослідження не виявив, отже можна припускати, що прояви прокрастинації найбільше обумовлені особистісними особливостями, ніж гендерною приналежністю. Подолання негативних проявів прокрастинації особистості та формування продуктивного ставлення до себе можливе з допомогою реалізації комплексної психокорекційної системи .

Ключові слова: *прокрастинація, юнацький вік, тривожність, мотивація до успіху, мотивація уникнення невдач, результати діяльності.*

В работе представлено теоретическое обобщение и експерименттальне исследования проявления прокрастинации в юношеском возрасте. Проблемы прокрастанации личности юношеского возраста в настоящее время существующем стандарте успешной личности приобретает особую научной и практической актуальности.

Прокрастинация – это добровольное иррациональное отложения на определенный срок желаемых действий, несмотря на последствия. В настоящее время нет однозначного понимания того, является прокрастинация какой предрасположенностью, или это просто особое состояние личности или специфическое свойство психики конкретного человека. Прокрастинация обычно проявляется в деятельности, результат которой очень важен для личности. Повышенную значимость результата, что определяет ситуацию его оценки как стрессовую, могут вызвать такие явления, как тревожность, мотивация к успеху, мотивация избегания неудач.

Исследовано, что прокрастинация в среде студентов распространена гораздо больше, чем среди работающих лиц; прокрастинация может быть обусловлена высокой личностной тревожностью, а также высокой мотивацией к избеганию неудач; на прокрастинация не влияет уровень мотивации к успеху. Значительных гендерных различий проявления прокрастинации анализ